

Recenzja rozprawy doktorskiej
napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie
pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Stanisława Urbańskiego

ks. mgr lic. Seweryn Wąsik SJ
*Formacja duchowa chrześcijanina w rekolekcjach Kardynała Carlo Marii
Martiniego*
Warszawa 2019, ss. 523.

Historycy filozofii i historycy idei oraz myśli ukazują, że fenomen nowej myśli, fenomen religii ujawniał się w izolowanych punktach wyżej rozwiniętych jednostek, które dopiero oddziaływały na resztę ludzi. Widzimy to w każdym wymiarze ludzkiego ducha – filozofii i religii. To samo prawo dostrzegamy również w chrześcijaństwie. Można tutaj odnieść się do wielkich myślicieli i pisarzy starożytności chrześcijańskiej: Justyna, Ireneusza, Klemensa Aleksandryjskiego, a później św. Tomasza i innych. To oni wprowadzali Objawienie w kulturę i sprawiali, że Dobra Nowina o zbawieniu stawała się zrozumiała w wymiarze ich czasów.

Podobnie ma się rzecz w wymiarze życia duchowego i mistycznego. To przecież św. Benedykt, św. Dominik i św. Franciszek z Asyżu, św. Jan od Krzyża i św. Teresa Wielka, jak też św. Ignacy Loyola i inni zmieniali oblicze duchowe Europy. Ich osobiste doświadczenia Transcendencji, doświadczenia przeżyte i przekazane w formie nowej drogi duchowego dojrzewania, stawały się początkiem odrodzenia ludzkiego ducha, kultury, życia społecznego i rozkwitu nowych doświadczeń mistycznych.

Przełom wieku XX i XXI jest czasem niezwykle ważnym w rozwoju twórczości rekolekcyjnej i refleksji teologicznej, wynikającej z doświadczeń posoborowej odnowy Kościoła, która miała się dokonać na mocy słowa Bożego. Jednym z najbardziej twórczych w tej dziedzinie był Kardynał Carlo Maria Martini (1927-201). Jezuita, Teolog, Biblista, Arcybiskup Mediolanu.

Autor prezentowanej pracy doktorskiej ks. Seweryn Wąsik, miał możliwość osobiście go poznać, tłumaczyć na język polski jego cztery kursy rekolekcyjne. Jak zaznacza we Wstępie (s. 41), niezwykle bogata spuścizna duchowa Kardynała, a w szczególności jego twórczość rekolekcyjna i refleksja teologiczna zadecydowały o wyborze tematu dysertacji. Własne doświadczenie pracy w jezuickich domach rekolekcyjnych, gdzie cały czas rozważania Kardynała dla dających ćwiczenia duchowe za wzór św. Ignacego Loyoli są niedoścignionym wzorem i źródłem inspiracji, znajduje oddźwięk w bardzo systematycznym opracowaniu podjętego tematu.

Przedmiotem rozprawy jest więc ukazanie wkładu Kardynała Martiniego w posoborową odnowę Kościoła. Kardynał Carlo Maria Martini opracował i praktykował formację duchową skierowaną do każdego chrześcijanina. Dokonał szczęśliwego połączenia słowa Bożego z duchowością ignacjańską. Z jednej strony wprowadzał w rekolekcje dziedzictwo modlitwy opartej na słowie Bożym, z drugiej wykorzystał sprawdzone przez niespełna pięć wieków intuicje duchowe św. Ignacego, zaczerpnięte z książeczki *Ćwiczeń duchownych* (1548 r.).

Połączenie tych dwóch komponentów zadecydowało o popularności i efektywności formacji duchowej jego rekolekcji. Martini wykorzystał treści dobrze znane w wielowiekowej historii modlitwy Kościoła, ale połączył je w nową kombinację. Jego zdaniem konieczna była pewna zmiana w dawaniu rekolekcji ignacjańskich, które pod względem formy dostosował do wyzwań, z jakimi zmaga się chrześcijanin na przełomie XX i XXI wieku. Dla Martiniego takimi wyzwaniami współczesności były sekularyzacja, kult subiektywizmu, negacja autorytetów, konsumpcjonizm, relatywizm moralny, negacja Kościoła oraz przeszkody ideologiczne i religijne w przyjęciu słowa Bożego.

1. Wykorzystanie źródeł

Materiał źródłowy dysertacji to nauczanie rekolekcyjne Martiniego wygłoszone w latach 1972-2011. Ks. Wąsik podzielił te rozważania na trzy okresy.

Pierwsza grupa tekstów pochodzi z okresu, kiedy Martini głosił rekolekcje jako kapłan-jezuita, później profesor rzymskich uczelni Papieskiego Instytutu Biblijnego i Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego, czyli z lat 1972-1979.

Druga grupa tekstów to rekolekcje wygłoszone w czasie jego posługi jako arcybiskupa Mediolanu w latach 1980-2002.

Trzecia grupa zawiera teksty rozważań z okresu, gdy Martini przebywał na emeryturze, początkowo w Jerozolimie (2002-2008), a następnie w Gallarate w rodzinnych Włoszech (2008-2010). Ostatnie wygłoszone przez Martiniego rozważanie słowa Bożego pochodzi z dnia 2 kwietnia 2010 r.; jest to krótka homilia z kaplicy infirmerii wspólnoty jezuitów w Gallarate.

Autor dysertacji wykorzystuje teksty rekolekcyjne Kardynała Martiniego opublikowane drukiem w języku włoskim, polskim oraz w formie maszynopisu udostępnionego przez Fundację Carlo Marii Martiniego w Mediolanie

II. Temat i treść

Autor w swoim niezwykle precyzyjnym badaniu naukowym, dochodzi do bardzo konkretnych konstatacji. Formacja duchowa chrześcijanina w koncepcji

Martiniego, jak zaznacza, opiera się na znalezieniu analogii między Biblią i *Ćwiczeniami duchowymi*. Martini uważa bowiem, że św. Ignacemu udało się uchwycić biblijną dynamikę duchową, która jest procesem nawrócenia i oczyszczenia serca, by możliwe stało się naśladowanie Jezusa.

Dlatego opiera swą propozycję rekolekcji na odkrytej przez Ignacego Loyolę dynamice uporządkowania i nawrócenia ku pełnieniu woli Bożej. Dokonuje się to w ewangelicznych medytacjach życia, Męki i chwały Jezusa. Znajduje swoisty syntetyczny klucz interpretacyjny Pisma Świętego, który był znany Ignacemu.

Tak oto Martini przemienia pojedynczą księgę biblijną w scenariusz rekolekcji, wydobywając z niej tę samą dynamikę, co w *Ćwiczeniach*. Mówi językiem biblijnym, ale całą dynamikę rekolekcji czerpie z duchowości ignacjańskiej zawartej w małej książeczce św. Ignacego Loyoli.

Omawiana dysertacja podzielona jest na cztery rozdziały.

Rozdział I. Autor podejmuje w nim zagadnienie natury rekolekcji, jako środka formacji duchowej. Wyjaśnia kwestie dotyczące natury rekolekcji, ich środowiska oraz elementarnych warunków decydujących o ich owocności, ze szczególnym uwzględnieniem pięciu celów rekolekcji. Następnie omawia uczestników rekolekcji, którymi są: Duch Święty, dający wprowadzenia do modlitwy, nieprzyjaciel, czyli kusiciel, Kościół oraz rekolektant. Jako osobne wymienione są środki, z których Kardynał korzystał w rekolekcjach. Rozdział zamyka refleksja o owocach formacji duchowej.

Rozdział II i III. W tych dwóch rozdziałach, Autor rysuje tematyczny komponent rekolekcji, który Martini dzieli na cztery elementy.

Rozdział II: omawia dwa pierwsze. Pierwszym blokiem tematycznym jest wzięta z *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego zasada Fundamentu. Martini znajduje w niej pomoc w osadzeniu rekolekcji w chrześcijańskiej prawdzie o relacji Boga do człowieka. Wsparciem są biblijne obrazy Boga, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki czterech Ewangelistów. Następnie ukazane są konkretne odpowiedzi człowieka na poznaną w słowie prawdę o Bogu. W drugiej części tego rozdziału przedstawiona jest prawda o człowieku oraz cel, do którego ma prowadzić formacja duchowa proponowana w rekolekcjach. By to osiągnąć, Martini wykorzystuje konkretne ćwiczenia ignacjańskie, które mają pomóc w rozpoznaniu grzechu rekolektanta. Omawiane są tu biblijne obrazy grzechu, korzenie i okoliczności zła oraz skłonności ludzkiego serca. W końcu ukazany jest proces pojednania grzesznika z Bogiem.

Rozdział III: Autor omawia dwa kolejne elementy w dynamice rekolekcji Martiniego. Omawia tajemnice życia Jezusa, sugerowane do rozważenia rekolektantowi, który pojednał się z Bogiem. Dzięki tak ukierunkowanej modlitwie Martini proponuje konkretną pomoc w procesie poznania, pokochania i naśladowania Jezusa. W drugiej części rozdziału mowa jest o tajemnicach Męki,

Śmierci i Zmartwychwstania Jezusa. Przedstawione są też konkretne sposoby, z jakich korzysta Martini, by rekolekcyjne spotkanie z Tajemnicą Paschalną Jezusa było owocne dla uczestnika ćwiczeń duchowych. W zakończeniu omawiany jest punkt docelowy rekolekcji, czyli pogłębienie życia miłością.

Rozdział IV. W rozdziale tym Autor omawia źródła i środki formacji duchowej w rekolekcjach Kardynała. Źródłem jego formacji duchowej są sakramenty, ponieważ Bóg udziela się chrześcijaninowi w chrzcie, pokucie i Eucharystii. Kontynuuje swoje rozważanie skupiając się na formacji w szkole słuchania słowa Bożego. Autor omawia przeszkody, na jakie trafia słowo Boże i przez co może ono pozostać bezowocne. Przedstawiona jest autorska metoda rozważania słowa Bożego *lectio divina*, z której Martini korzystał w rekolekcjach.

Ważnym momentem tego rozdziału jest zagadnienia typowo ignacjańskie: teologia modlitwy, pobożność maryjna i rady ewangeliczne. Następuje kluczowy temat rozeznawania duchów, będący użytecznym środkiem formacji duchowej.

Na zakończenie Autor przedstawia apostołstwo, które ma zweryfikować efekty przemiany rekolekcyjnej w codziennym przeżywaniu miłości do Jezusa i w świadectwie o miłości w Boga w wiernym wypełnianiu obowiązków swego sumienia.

III. Uwagi co do treści

Praca recenzowana stanowi godną pochwały syntezę teologii duchowości z refleksją pastoralną. Autorowi udało się kapitalnie wskazać na istotne elementy formacji duchowej w rekolekcjach Kardynała Martiniego. On sam jest najlepszym tego przykładem. Rozwiązania, które głosi, sam wcielił w życie. Głoszenie słowa Bożego stało się misją, której podporządkował swoje życie aż do końca swojej ziemskiej wędrówki.

Jego formacja duchowa, jak zauważa Autor dysertacji, naznaczona jest miłością do Boga, bliźniego, Kościoła i wszystkich uczniów Chrystusa, którym pragnie pozostawić ignacjański przewodnik prowadzący prostą drogą do spotkania z Bogiem w medytacji Jego słowa, które ma moc przemienić każde ludzkie życie.

Wszyscy, którzy mieli możliwość spotkania osobistego i słuchania Ojca Martiniego, przeczuwali, że jest on jezuitą niezwykłym, Biblistą, Teologiem, a przede wszystkim Uczniem, dla którego Chrystus stał się wszystkim.

IV. Uwagi co do formy

Na pochwałę zasługuje komunikatywny język pracy, którą czyta się z zainteresowaniem i z podziwem nie tylko dla teologicznej erudycji Autora, ale także dla głębokiej duchowości, jaką reprezentuje. Niezwykle bogaty materiał jest uporządkowany w sposób godny najwyższego uznania.

Poszczególne rozdziały są skonstruowane bardzo przejrzysto. Czytelnik ma wrażenie stopniowego zagłębiania się w istotę poszczególnych zagadnień.

Przypisy oraz przywoływana w nich literatura nie budzą zastrzeżeń. Są to przypisy bardzo bogate i rozbudowane. Spójna i konsekwentna jest także przyjęta w pracy konwencja skrótów i sposobów cytowania. Zaplecze naukowe pracy jest bardzo dobre. Metodologicznie doskonały podział bardzo bogatej liczącej 30 stron bibliografii.

Sposób samego cytowania jest bardzo staranny i poprawny, a w odnośnikach znaleźć można treści ubogacające pracę.

Rozprawa doktorska ks. Seweryna Wąsika jest pracą ciekawą i bogatą w problematykę. Cele, które postawił sobie na początku pracy bardzo dobrze zostały przez Niego osiągnięte. To wszystko jest zasługą zarówno ks. Doktoranta jak i znakomitego i doświadczonego Promotora.

V. Propozycje i kwestie do dyskusji

Rozprawa doktorska ks. Seweryna Wąsika stawia recenzenta w bardzo trudnej sytuacji – nie można bowiem wysunąć, czy też postawić większych uwag krytycznych przedstawionej pracy. Jest to opracowanie tak profesjonalne, że tylko brać i uczyć się, jak powinna wyglądać systematyczna refleksja teologiczna.

Dlatego proponuję jedynie kilka problemów, i chciałbym, by były one podjęte w formie dyskusji w czasie obrony:

*Zagadnienia natury ogólnej:

Pytanie: Jakże to, Ojciec Carlo Maria Martini, jezuita niezwykle, Bibliista, Teolog, Kardynał, Uczeń, dla którego Chrystus stał się wszystkim, z takim pietyzmem odnosił się do maleńkiej książeczki *Ćwiczeń duchownych* św. Ignacego Loyoli, przez całe swoje życie?

Pytanie: Co zechciałby przekazać Ojciec Martini, mówiąc o *ignacjańskim trzecim stopniu pokory*, swoim współbraciom zakonnym, którzy tak bardzo zabiegają o obecność w mediach społecznościowych, gdzie ilość *lajków* na *fejsie*, ma być miarą ich duchowego bogactwa?

*Zagadnienia szczegółowe:

Pytanie: W rozdziale II s. 226, gdy mowa jest o *feed-backu*, w procesie poznawania samego siebie. Na czym polega jego szczególna rola?

Pytanie: Rozdz. IV, s. 404 i dalej. O. Martini wobec współczesnego kryzysu pokuty i spowiedzi indywidualnej.

Na czym miałyby polegać proponowana przez niego rozmowa pokutna w realiach współczesnych?

VI. Końcowe uwagi

Merytorycznie oceniam pracę bardzo pozytywnie. Jest w niej tyle zalet, iż nie pozostaje mi nic innego, jak uznać ją za bardzo dobrą pracę naukową. Jest to imponujące przedsięwzięcie badawcze, realizowane bardzo dokładnie szczegółowo i rzetelnie.

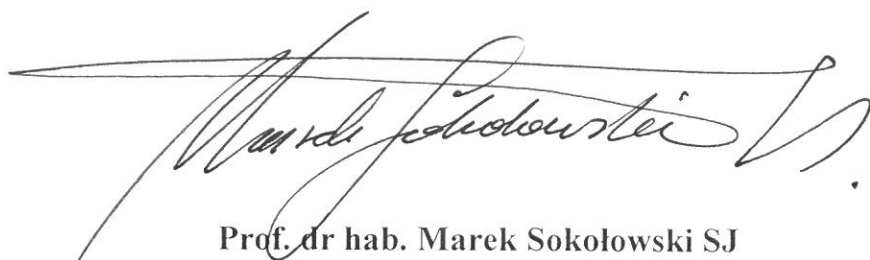
Przede wszystkim jest to rozprawa nowatorska, zarówno w wymiarze ogólnokościelnym, jak i w kontekście polskiej refleksji teologicznej.

Rozprawa dowodzi niewątpliwie o niezwykłej erudycji Autora, wyrażającej się w doskonałej znajomości literatury źródłowej i przedmiotowej oraz wysokiej dyspozycji intelektualnej w tworzeniu syntezy naukowej i teologicznej. Jest to praca poparta również dużym doświadczeniem w dawaniu rekolekcji ignacjańskich.

Autor poprzez szczegółową analizę obszernego materiału źródłowego, w sposób prawdziwie analityczno-syntetyczny tworzy dzieło imponujące. Dlatego ujawnia w sposób ewidentny systematyczność, rzetelność badania naukowego, logiczne wyprowadzanie wniosków i w konsekwencji bardzo dobre sfinalizowanie prezentowanego szczegółowego studium.

To otwiera Autorowi bramy do grona teologów, znawców i specjalistów w zakresie teologii duchowości. Jestem przekonany, że dysertacja wydrukowana, odda wielką przysługę wszystkim tym, którym sprawa duchowości ignacjańskiej, skoncentrowanej na życiu miłością leży na sercu.

Biorąc to wszystko pod uwagę uważam, że zgodnie z wymaganiami, stanowi ona solidną podstawę do kontynuowania przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Marek Sokołowski SJ
Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie
Kierownik Katedry Teologii Duchowości

Warszawa, 14 sierpnia 2019.